

БОЛАН ЧОЛАК*

Институт за књижевност и уметност, Београд

ПЕСНИЧКИ АКТИВИЗАМ РАНОГ УЈЕВИЋА

Сажетак: Рад се бави анализом Ујевићевог песничког стваралаштва насталог до 1914. године, и то имајући у виду његова тадашња политичко-идеолошка уверења. Ујевићева поезија објављена у оквиру трећег тома Сабраних дјела (Загреб 1965), у одељку „Неуврштено у пјесникове збирке“, у том се смислу показала најинтересантнијом јер је претежно реч о друштвено ангажованим стиховима. Циљ истраживања је да укаже на важност активистичког начела у периоду када се Хрватска налазила под Аустроугарском монархијом, које је битно за Ујевићево поимање концепта књижевности, као и за његов доживљај егзистенције. Посебна пажња усмерена је на поетичке промене које су настале као последица песникових измењених политичко-идеолошких ставова.

Кључне речи: друштвено ангажована поезија, Хрватска под Аустроугарском, праваши, хрватско-српско уједињење

Појам активизма изузетно је значајан за поетички и идејни концепт Тина Ујевића у раној фази стваралаштва. Анализа Ујевићевих есеја и критичких приказа песништва српске модерне истакла је важност идеолошких поставки и начела активизма у Ујевићевом приступу књижевности у периоду пре Великог рата (више о томе видети: Šolak 2020). У оквиру овога рада пажња ће се усредсредити на рани песнички опус хрватскога књижевника (на онај који је настао у периоду до Првог светског рата) како би се описали основни поетички модели и идејни конструкти.

Према сведочењу Тина Ујевића, почеци његовог песничког стварања везују се за 1904, односно за 1905. годину, када су му, како је навео, публиковане прве песме, у часописима *Побраћим* и *Хрватска смотра*. У вези с другим часописом наводи и тачан наслов песме – „*Aurea aetas*“. Међутим, најранија нама позната Ујевићева песма потиче тек из 1909.

---

* btcolak@yahoo.com

године. Реч је о сонету „За новим видицима“, објављеном у часопису *Млага Хрвајска*, у којем су му, исте године, публиковане још и песме „Срећа сање“, „Епиграми“, „Вјера у себе“, „Сумња“, „Хрватским мученицима“ и „Бескућник“.

Премда су све побројане песме штампане 1909. године и у истом гласилу, запажа се да у њима није присутан идентичан поетички модел нити песнички тон. Упоредном анализом тематско-мотивског склопа и реторичког изражаја ових песама може се закључити да је управо концепт активизма унео промену у поезику раног Ујевића, те се отуда он може одредити као својеврсни прекретнички чинилац.

Основна атмосфера песама „За новим видицима“ и „Срећа сање“ везана је за негативно одређивање категорије стварности и невољно егзистирање лирског субјекта у пољу сопствене реалности. У првој песми у питању је чежња лирског субјекта за простором снова, чије је основно својство непостојање страха у вези с којим се конструише слика земаљског раја:

Ах, тијесан ми је, тијесан града кут,
јер душа жели видјет слике нове
и жели видјет оживљене снове
и нове жели, снажне пјесме чут.

На велик, широк свијета чезнем пут
под ведрим небом којим сање плове,
јер мене мами даљ, и к себи зове
на хоризонту плава неба skut.

О тамо, тамо, гдје је свијету крај,
гдје свјеж је зрак и сунце слободно је,
гдје дух и срце силе се не боје –

о тамо хајдмо, у земаљски рај.
О пјесме, чежње! Ви сте души храна
и радости јесте, премда бол и рана!

Иако наслов песме „За новим видицима“ имплицира промену перспективе (катрени би могли да упућују на тежњу песничког субјекта за новим поетичким начелима), терцетима се тематизује друштвено-политичка ситуација: уводе се симболи ропства којима се упућује на положај Хрватске у оквиру Аустроугарске монархије.

У другом се сонету пак идеализују простори сна и прошлости, па се основна опозиција прошлост / садашњост изводи посредством опонирања светло–тамно, срећа–туга (бол), слаткоћа–горчина, благод–суровост, звук–мук:

Летим к пољу, к сунцем обасјаној равни,
гдје у злату љета савија се клас,
гдјено јечи пјесме отегнути глас,
ромон ријеке прича пјесму дана славних.

Губим се у сање тражећ спомен давни
несталих времена; сјајни, свијетли час. –
К успомени прошлој роним духом вас,
к сунцу хрлим бјежећ страву сјена тавних.

...Летим к пољу, к сунцем обасјаној доли.
Тек у мисли пустој – тужно сунце сја:
само каткад снивам који свијето трак...

Сањам бјежећ своје мрачне, плачне боли;
у сну срећу нађем ма и за трен ја –
сан је благ и сладак; јава мук и мрак...

У овакав поетички модел – жал за срећним прошлим временима и, аналогно томе, очајање и незадовољство тренутком и стварношћу у којој се живи, уклапа се и наслов песме „Aurea aetas“ (топос који имплицира опис златног доба након кога следи опис његове деградације).

Као и у сонету „За новим видицима“, и у овоме се уочава потреба за исказивањем става о друштвено-политичкој стварности, која је и извор патње песничког субјекта. За разлику од претходне песме, у „Срећа сање“ уведена је категорија прошлости, тачније савремени историјски тренутак контрастира се периоду прошлих славних времена, па су стога и експлицитније алузије на ропски положај Хрватске. Иако простор и време ни у једној од наведене две песме нису прецизније одређени, доживљавају се оне као актуелне, и у том смислу везане за изванкњижевну реалност. Уз то, сонети су написани више као песников одговор на тренутно политичко стање него на конкретне друштвене догађаје.

У оба сонета изостао је било какав облик активизма или бунта, док је појам песме у својој основи доведен у везу с категоријом боли. Дакле, доминантан је пасиван однос лирског субјекта према свету, друштву,

датој реалности. У фокусу је идентификовање бола песничког субјекта, уско везаног за друштвено-политичке прилике.

Познати хрватски књижевни историчар Иво Хергешић указао је да се у овом периоду

političke promjene ne daju odijeliti od kulturno-političkih, a napose ne od književnih nastojanja. Ako se i neki od mladih više zanimaju za književno-umjetničke probleme, a drugi više za politiku, ipak se pokret mladih ne može dijeliti na političku i književnu skupinu. Neki od istaknutih ideologa moderne jednako živo surađuju u političkim kombinacijama i književno-kulturnim polemikama (Hergešić 2005: 9).

Почетак Ујевићеве отворене критике друштва и политичког живота кроз поезију најпре се запажа у „Епиграмима“, сатиричним стиховима наглашеног протестног тона („Проклетство“, „Трун у очима ближњега“, „Фуртимашко-покреташка слога“, „Окрнута медаља“, „Особита мученица“, „Није злато све што сја“, „Реалисти“). Предмет сатиричке поезије је уредништво окупљено око часописа *Луч*, клерици, напредњаци, одсуство активистичког деловања, те било какав вид сарадње и слагања са Аустроугарском. Таква критика била је у складу с идеологијом праваша, окупљених око гласила *Млада Хрватска*, чији је духовни вођа био Антун Густав Матош. Странка се противила клерикализацији друштва и залагала за изворно старчевићанство. У овом периоду Ујевићева идеологија је блиска правашкој, те се може закључити да су ови сатирични стихови писани из Ујевићеве правашке перспективе.

Када је реч о форми, сви Ујевићеви епиграми су кратки – од 2 до 8 стихова – и већина садржи адресата и поенту у завршници. Такође, не разликују се значајно по основном тематско-мотивском склопу, тону или говорној перспективи. У формалном смислу разликује се епиграм „Није злато све што се сја“, у чије је почетне и завршне стихове инкорпорирана народна пословица. Ујевићеви епиграми немају узвишен тон него су духовитог, ироничног и сатиричног карактера. У њиховој основи превасходно је разоткривање лицемерја адресата, као и тежња да се он изврне руглу и подсмеху. Ујевићеви сатирични епиграми испољавају нападачки став према адресату. Избор епиграмске форме вероватно је мотивисан жељом да се најави крај (смрт) једне друштвено-политичке идеологије.

Од седам епиграма, чак три за непосредног адресата имају часопис *Луч*, који је био „kao stožer đачkog katoličkog organiziranja“ (Luetić 2012: 53).

Како Луетић наводи, млади окупљени око *Луци* имали су амбивалентан однос према правашима: „s prvašima ih je povezivalo mišljenje da su Hrvati jedini politički narod na hrvatskom prostoru“ (Исто: 54), а с друге стране, „prvašima su zamerali njihov liberalizam, odnosno 'liberalni hrvatski nacionalizam' i njihov otpor utjecaju klera u društvu“ (Исто: 58). Овоме треба додати и Матошеве речи да „pamfletski polupismeni listić *Luč* poistovećuje naš viševjerski nacionalizam s katoličanstvom i tako odbija inovjerce i maskira svoje tamne poslove šovinističkim lozinkama“ (Brešić 2015: 142). Осим три епиграма у којима је непосредан адресат *Луци*, налази се ту још један, упућен клерикалцима („Трун у очима ближњега“).

Од преостала три, два су усмерена на непосредно критиковање напредњака. Истакнута је њихова недовољна агилност када је реч о друштвеном напретку, и сарадња са Аустроугарском.

Међутим, тек са сонетом „Вјера у себе“ запажа се идентификовање активистичког принципа као бити сопственога идентитета и основног животног упоришта. Позиција лирског субјекта доводи се у везу с фигуром прогнанника којем „света ватра“ у грудима онемогућава да очајава, и чији се активизам читује управо у постајању те „божанске искре“, оличене у вери у сопствену снагу и у „јакост“ своје воље – што не преза ни од борбе са самим небом. Реч више није само о друштвено-политичкој критици него и о исказивању потребе да се лично активистички делује у име боље сутрашњице:

Божанска искра, та јест вјера моја
у своју снагу, своје јакост воље,
што не плаши се ни са коби боја,

ни с небом самим борбе. Сјутра боље.
Та пророкујућ вјера мене диже,
то више што сам био пао ниже.

Заменом једног, у основи пасивног животног начела (исказаног превасходно у сонетима „За новим видицима“ и „Срећа сађе“) њему супротним – активистичким, с поетичког аспекта посматрано, дошло је до промене песничког тона али и тематско-мотивског комплекса.

И заиста, у сонету „Сумња“ сусреће се сличан активистички дискурс, с том разликом што се апострофира деструктивно деловање сумње, док је у песми „Хрватским мученицима“ извршена конкретизација националног друштвено-политичког контекста, уз опонирање временских

планова некад–сад и супротстављање борбеног духа славних предака кукавичлуку савременика.

Сонет „Хрватским мученицима“ значајан је не само по томе што се непосредно исказује оштра критика властите нације због одсуства активизма (пореди је са сликом покорног јагњета које иде на клање) него и што се исходиште борбеног импулса за слободу сагледава у контексту предачке жртве и крви. Тиме се с једног, до тада превасходно личног плана, прешло на колективни. Реч, према томе, више није о истицању сопствене снаге и спремности на борбу, него се захтева буђење и активизам властите нације.

Специфичан вид активизма у поменутом сонету обликује се посредством претње лирског субјекта да ће, уколико се хрватски народ не пробуди и не побуни против угњетавача, он сам њега сатрти (тиме што ће зазвати огњену ватру и гром у помоћ). Тако се, уз истицање начела колективне побуне и одупирања зарад слободе, инсистира и на духу активизма, макар он био усмерен и против властитога народа.

У последње стихове Ујевић инкорпорира клетву. Давор Николић истиче:

Što se tiče funkcije kletvi, u općoj jezičnoj uporabi primarna joj je funkcija proklinjanja zlotvora zbog zla koje je naneseo ili se još uvijek nanosi subjektu. [...] Onaj tko izriče kletvu (adresant) gotovo nikad nije subjekat u kletvi jer adresant u pravilu traži pomoć od nadnaravnih sila da nanesu zlo njegovu protivniku (adresatu) (Nikolić 2010: 149, 150).

У завршним стиховима „А ако неће, сам ћу зазват пакла ватре / да спале све, и гром да ропски народ сатре!“ зазивају се опасне природне силе (ватре и грома) које ће нанети зло непријатељу. Противник се овде не доводи у везу с аустроугарском влашћу, већ се везује за властити народ, тачније за принцип неактивности. На изванредан начин, дакле, реч је о аутоадресирању.

Осим политичко-идеолошких стихова, у песништву из овога периода откривамо и стихове поводом којих се може говорити о *социјалном алируизму* („Бескућник“ из циклуса „Прогнаници“) – синтагма преузета из Ујевићевог есеја о српском песнику Владиславу Петковићу Дису, која се везује за саосећање с пониженима, сиротима, одбаченима (Čolak 2020). С поетичког становишта, песма је интересантна јер се први пут (изузимајући епиграме) јавља песничка форма која није сонет. Реч је о правилној смени дистиха и катрена, при чему дистиси имају функцију

рефрена (има их седам), док се друга строфа варира као завршна, па се тако образује прстенаста, кружна композиција, до тада неприсутна у Ујевићевом песништву:

Бијеле се и бијеле доли и брегови,
тешким ледом бију први сњегови.

Мједним гласом оре звони с цркава
навијештајући Божић, свети дан,
а вече лети лако као сан,
свечано се сњежни Бадњак смркава.

[...]

Бијеле се и бијеле доли и брегови,
тешким ледом бију први сњегови.

Мједним грлом грме звони с цркава
навијештајући Божић, свети дан,
док Бадњак тоне у мрак, у ноћ, у сан,
бескућник ко птица смрзнут цркава.

Овом варијацијом друге строфе преображава се атмосфера – од описа свечаности божићне вечери, у којој се звона оре и све лети лако као сан, до слике звона која грме (опомињу) док смрзнути бескућник умире.

Наредне, 1910. године Ујевић објављује само сонет „Петар Зоранић“. Песма је публикована у *Савременику*, на чакавском наречју, а посвећена је Антуну Густаву Матошу. У песми се слави дело ренесансног далматинског писца Петра Зоранића, који се, уз другог далматинског књижевника Марка Марулића, препознаје као значајан национални прегалац. Ујевићев активизам очитује се у истицању важности националног идентитета: поглед ка прошлости, ка језичкој и књижевној традицији, омогућује да се спозна прави национални пут – пут националне самосвести и предузимљиве борбе против непријатеља. И Зоранић и Марулић су писали дела родољубиве тематике и антитурског карактера.¹

¹ Марко Марулић је у својим делима писаним на народном језику и експлицитно изражавао антитурске ставове. Реч је о песмама „Молитва супротива Турком“ и „Тужење града Хјерозлима“. Имплицитно, његово најпознатије дело *Југиша* такође се може тумачити у алегорјском кључу као позив на борбу против турске опсаде града Сплита (Пшихистал). И у Зоранићевом делу може се говорити о алегорјском значењу његовога

Сонет је карактеристичан и по томе што је на чакавском наречју, чиме је још интензивније потцртана Ујевићева тежња да ради на јачању националне самосвести у оквиру Аустроугарске монархије. Избор чакавског везан је и за имена Зоранића и Марулића, који су своја најзначајнија дела писали на овом наречју, а Зоранић је и критиковао „мудре и научене“ савременике који се стиде свог и радије пишу туђим језицима. Песма је испевана у маниру ренесансних похвалних песама – оживљавањем мотива из дела писца који се слави.

Наредне године Ујевић публикује „Сунцокрет“, поетичку песму у којој се успоставља аналогија између песника и сунцокрета, тачније, између песничког заноса и сунцокретевог потребе за сунцем. Реч је, према томе, о сонету лишеном тематско-мотивског корпуса везаног за друштвено-национални контекст. Опозиција на коју у овом примеру наилазимо тиче се уметника и света:

ко вас, поети: и ви сте хелиотропи
с небеса, гдје вас злато сунца опи,
те презрена вас земља неће да разочара.

Још две песме штампане ове године лишене су националног активизма. У песми „Наше виле“ описује се пролазност женске лепоте („све лепоте света постају прах раке“) – мотив који ће посебно бити присутан у сонетима из 1912. године – док се у песми „Слава пролазности“ исказује љубав према пролазности:

Што је трајно и вјечно, мртво је и млако
монотоном својом сталношћу за мене;
душа воли слаби цвијет што вене и свене,
и све што је лијепо, и што гине лако.

И 1911. године, у оквиру „Епиграма“, често се ослањајући на поступак ироније, Ујевић критички описује друштвено-политичку атмосферу („Опозиционалац Супило“, „Политика и књижевност“, „Шурминови малхеури“, „Томашевићеве успјеси“, „Хрватска Палестина“, „Утјешени фуртимаша“, „Из уљудног справишћа“, „За један часак“).

романа под маском пасторалних садржаја. У раду Славомира Самбуњака „Енигматика у Планинама Петра Зоранића“ откривају се елементи скривених загонетки у делу, а износи се и теза о Марулићевом утицају на овога писца. Премда Зоранић нигде експлицитно не помиње Турке, у алегоричком кључу износи антитурски став.

За разлику од епиграма из 1909. године, свих осам из 1911. исказани су у четири стиха. Задржани су снажан критичан став, иронија и хумористички тон према друштвено-политичкој реалности и политичким неистомишљеницима, с том разликом што се сада не критикују само одређени идеолошко-политички системи него и конкретни појединци (Франо Супило, Никола Томашић, Стјепан Радић,² Павао Раух...). Посебно су акцентоване теме мађаризације становништва и националне културе, сарадње с аустроугарском влашћу, исељавање Хрвата у Америку.

Посматрано из угла обликовања активизма, свакако најинтересантнија песма објављена те године јесте „Кокот“ (*Савременик*). Петао се јавља као главни мотив и централна фигура песме – он дели ноћ од дана и тако чини да присутно постане одсутно, и обратно. Петао, дакле, има моћ да донесе преображај, тако да с појавом светлости и дана ишчезавају ликови вештица и ђавола, али и „средњи вијек Германије“, у другом сонетном катрену, и тако хрватски песник у песму уводи политички контекст.

У основи сонета „Кокот“, према томе, налази се контраст светлости и таме, при чему петао репрезентује „птицу свијетла“, док се Аустроугарска доводи у везу с мраком. Оваквим опонирањем политичка борба добија архетипски тон вечне борбе добра и зла.

Поштујући основна начела грађења сонета Ујевић описним сонетним катренима супротставља сонетне терцете, указујући на неопходност буђења очију пренаспаваног људства, имплицирајући на тај начин нужност побуне и активистичког деловања. Петао се отуда уобличава у симбол онога што буди на отпор и акцију. Међутим, посезање за мотивом петла вероватно је мотивисано и тиме што је петао познати симбол лиричара који пева о дуго очекиваној слободи, због чега не изненађује што се у песми, између осталог, налази и на идентификацију петла и песника.

Занимљиво је поменути да је Антун Густав Матош 1909. године покушао да покрене лист под насловом *Кокот*, који је требало да буде „слободно хрватско перо“. Винко Брешић пише:

U Hrvatskoj slobodi 17. kolovoza 1909. objavljuje Matoš Poziv na suradnju. Kaže kako već od proljeća dogovara s „grupom mladih ljudi iz svih stranaka za osnivanje lista koji bi izlazio svake subote“. Matošev bi novi list bio tjednik, donosio bi „nedjeljnu kroniku gdje bi se feljtonskim načinom kritikovalo najvažniji kulturni ili politički događaj tjedna, pa literarne priloge svih vrsta“.

² Може се претпоставити да се у епиграму „Из уљудног справишћа“ надимак Стипе односи на Стјепана Радића, предводника Хрватске пучке сељачке странке.

Bio bi „što jeftiniji“ te se zvaо „po svoj prilici *Kokot*, jer će kao kokot biti kuražan, galantan, veseo, budeći ljude iz teškog, debelog sna“. U list će primati i štampati „sve što bude dobro i duhovito napisano“, a mogao bi postati „glasnikom svih struja i strujica koje žele slobodu ovoj zemlji, oslobođenje hrvatskom duhu“ (Brešić 2015: 147).

Имајући ово у виду, а посебно симболику кокота на коју упућује Матош, може се претпоставити да је могући подстицај за настанак сонета повезан с Матошевом идејом о покретању часописа *Кокот*.

Исте године (1909) Ујевић објављује још и сонете „Молитве вечерњих звоника“ и „Изложени Schwarz“.³ Док у првом не уочавамо активистичке тонове и теме (мелодија звоника доноси смирај души и срцу), у другом се духовитим опаскама пружа ликовна критика изложбе Менција Клемента Црнчића,⁴ чија се идеолошка опредељеност уводи у првом сонетном терцету:

Само морска трава маринист је Менци,
што му вију вијенце луначечки *Вијенци*
и лојалност новопеченог праваштва.

До политичко-идеолошког заокрета и Ујевићевог окретања Хрватско-српској коалицији (ХСК) долази управо 1911. Исте године Ујевић се полемичким списом „Цезар на самрти“ (август) одриче Матоша и објављује текст „Грудобрани Хрватске“ (новембар), који се сматра његовим првим политичким текстом. Како Леа Врбанчић наводи,

U tom je tekstu ispisao svoj politički zaokret od ekskluzivnoga pravaškog nacionalizma prema idejama jugoslavenskog unitarizma. [...] Modus operandi djelovanja nove Hrvatskosrpske radikalno-napredne omladine bili su angažirani aktivizam, ofenziva i revolucionarnost (Vrbančić 2019: 26).

Пре него што је Ујевић посетио Београд, 1912. године, у Загребу је публикувао и песму „У пркос“ (фебруар, *Просвјета*) у форми тринаест катрена, у којој су снажно изражене филозофија пркоса и категорије мужевности, животне воље и достојанства. Месец дана касније у *Савременику* му

³ Schwarz је немачка реч за црну боју, којом се алудира на други део ауторовог презимена Црнчић.

⁴ Menci Clement Crnčić (1865–1930) био је хрватски сликар, графичар, професор и директор музеја. У песми „Изложени Schwarz“ Ујевић се критички осврће на његову самосталну изложбу у салону Ulrich у Загребу 1911. године.

излази приказ песничке збирке Алексе Шантића, који, с тематско-мотивске стране, као да се наставља на ову песму, будући да се и у оквиру њега славе мужевност, животна воља, борба. Међутим, док наведена песма остаје у тематско-мотивском пољу животног витализма – лирски субјект одбија да поклекне упркос злехудој судбини и песимистичком односу према животу тако што сопствени идентитет реконструише у супротности према категоријама песимизма и слабости, а проналазећи виталистичко упориште у сопственој души – есеј ће попримити активистички тон, чиме ће бити наглашена неопходност борбе и (само)жртвовања зарад слободе:

Upravo u pozivu na (samo)žrtvovanje pojedinca zarad viših ciljeva, tačnije zarad ostvarivanja nacionalne slobode, Ujević u Šantiću prepoznaje sebi sličnog društvenog pregaoca: „treba smrti, treba muka, treba mučenika: to je velika riječ [...] velika riječ koju je trebalo kazati i to upravo danas“ (Ujević 1965: 315). Prikaz *Pjesama* Alekse Šantića u osnovi je zapravo agitovanje na aktivnost, borbu, srčanost, neustrašivost, žrtvovanje... Zahtev koji Ujević iznosi pred hrvatskog čoveka jeste nužnost buđenja morala koji je energija muža [...] jer ako i napor djela može ostati bezuspješan [...] on je svakako dostojniji čovjeka (Isto: 315) (Čolak 2020: 329).

Дакле, премда је реч о сличним реторичким моделима, песма „У пркос“ и есеј о Алекси Шантићу суштински се разликују управо по томе што се у есеју уводе категорије слободе и жртве. Позив на (само)жртвовање зарад слободе остаће својствен есејистичком, али не и песничком изразу Тина Ујевића све до 1913. године.

Упркос томе, у песми „Храм домовине“ биће описано умирање јунака, „дива беспримјерно храбра“, којег оплакује вереница „сузом што се све до неба пење“. Међутим, реч је о сонету чији се песимистички стихови тичу домовине и нације. У завршном сонетном терцету уводи се тема борбе мрака и светлости (вида), која се завршава победом мрака, тачније смрти, која све надвладава:

И кад буде празно, изић ће из одра
смрт са дахом леда, обићи олтаре,
да видјело гаси и задњој јасноћи.

Песимистичке тонове у вези с националном тематиком откривамо и у песми „Мртва домовина“.⁵ Током 1912. године Ујевић ће објавити и

⁵ Песма је публикована 1912. године у *Босанској вили* (Сарајево, 15. 5. 1912) као друга по реду у циклусу „Песме старих година“ (испеваном на екавици). Испод песме

неколико песама с мотивима пролазности и смрти („Огледало“, „Сфинга“, „Добринина звона“). У чак две, од три наведене, уводи се тема смрти лепих жена („Огледало“, „Добринина звона“). Мотив пролазне лепоте присутан је и у песми „Наше виле“, публикованој годину дана раније (песма је прештампана 1912. у оквиру циклуса „Песме старих година“, објављеног у *Босанској вили*). Поред ових песама, Ујевић ће објавити и сонете „Кампанил“ и „Манастир“. Док у првом уводи мотив звона као симбола националног упоришта, у другом описује тренутак буђења страсти у опатицама.

Присуство мотива мрака и светлости (вида) уочава се и у песми „Баштина“ (наднаслов „Прошла пропадања“), публикованој у јануару 1913. године. Оно по чему се овај сонет значајно разликује од претходног очитује се у сонетним терцетима – лирски субјект критикује „очеве“ (претке) због прихватања ропства и дозвољавања да се „света домовина“ претвори у „разбојничку спиљу“. У песми је апострофирано и интензивно осећање националног стида услед вишевековног ропства, због чега се може сматрати предлошком пева „Велики почетак (Напредњак)“, објављеног 1913. године.

Ујевићев вишемесечни боравак у Београду у току 1912. године извршио је снажан утицај како на његов прозни, тачније есејистички и критички рад, тако и на његову песничку поетику. Новине које је унео у активистичко-родољубиву поезију посебно се уочавају у спеву „Велики почетак (Напредњак)“, ⁶ у којем се препознаје традиција косовског предања.

У наведеном спеву не само да ће се експлицитно именовати јунаци косовског мита (утемељеног на митологизацији Косовске битке), него ће се призвати и тренутак који је Иво Андрић у тексту „Његош као трагичан јунак косовске мисли“ описао као „позитивни нихилизам“, а оличавају га речи Владике Данила „нека буде што бити не може“. Реч је, дакле, о тренутку у којем се нападачки, борбено делује „у часу немогућности“. Према томе, оксиморон *йозиџивни нихилизам* осликава свест појединца о тешкој, готово безизлазној властитој позицији, али и императив деловања упркос датој ситуацији. Суштина позитивног нихилизма се, према Андрићу, састоји од „упорног негирања стварности и очевидности, без којих не би била могућа ни акција, ни сама мисао о акцији против зла“.

исписана је 1910. година. Редослед песама у циклусу је следећи: „Наше виле“ (први пут штампана 1911), „Мртва домовина“, „Сфинга“, „Манастир“.

⁶ На ангажовани карактер пева упућује и поднаслов „Напредњак“, који указује на важност идеолошког опредељења за Тина Ујевића у овом периоду.

Међутим, док је Његош у Османској империји видео оличење зла, Ујевић га везује за Аустроугарску монархију.

Категорије које Ујевић на почетку овог спева маркира јесу пробуђеност, борба и освета као три круцијална члана која воде ослобођењу. Хрватски песник ће посебно акцентовати моменат освете / одмазде, као и вишевековни јаук крви који руши све обзире и законе. За разлику од ранијих активистичких стихова, у ову песму уводи се директно обраћање уплашенима и погаженима, након чега се (само)одређује и (само) представља песнички субјект: „ми смо вам свјетла јутарња... / ми смо вам добри звонови“. Лирско Ја оглашава се у првом лицу множине, при чему се успоставља јасна поларизација на релацији *ми* (пробуђени) / *они* (погажени). Потом лирски субјект (*ми*) себе одређује као осветничку активну силу покоља: „у нашем плашту је бјеснило олује, / у нашем крилу је махнитост покоља, / ми смо пијанство окрутности, ми смо љепота крхања. // Безмјерна ломљава окова, тјескобно праскање ланаца, / убојит полет мишића, харање топова, пушака, / бомба и митраљеза – / то смо ми, мећава метака и пљуштење рана, / и занос милиона у бљеску Марсељеза“. Тако се песничко *ми* показује као суштински супротно онима којима се обраћа и у чије име устаје (идентитет тога *ми* одређен је, између осталог, и категоријом предака погажених и уплашених: „ми смо ускрс ваших покојника“), док је основни принцип, у име којег се делује, слобода („милостиви вјесници слободе“). Реч више није о личном, индивидуалном Ја, него о колективном, народном Ја, јасно одређене националне свести, која се спецификује у оквиру конкретног националног југословенског идентитета, утемељеног не само на косовском предању него и уопште на вуковској фолклорној традицији једнојезичног поднебља. Отуда *ми* обједињује и мајку Југовића, и Марка Краљевића, и бана Страхињића, и Косовку девојку, и Милоша Обилића, и Иву Сењанина, и лепу Доротеју. Очигледно је превазилажење како родног тако и уже националног идентитета. Тачније: формира се идентитет југословенског културног простора. Конструисање оваквог идентитета иницирано је позицијом која је јасно назначена у спеву: „Јер је пуна кобна чаша, гавранови нестадоше, / процвао је цвијетак наде...“ Конструисано активистичко *ми* потом зазива очи покојника и „уши сатртога робља“ да се радују поразу непријатеља и долазећој слободи.

Ако је на почетку спева акцентовано ступање на сцену песничког Ја – оглашеног преко *ми* – као активизма деловања, и то из позиције немогућности, те ако је у фокусу била (само)презентација тога *ми* које се тек објављује, онда средишњи део спева, у функцији мотивисања народне

масе на побуну, доноси жељену пројекцију разрешења борбе и атмосфери, по много чему, супротну почетној: тирани су ишибани, окови су преломљени, силници су поражени, Косово је искупљено, а сва срамота опрана.

Ујевићев активизам, дакле, уско је повезан с косовским митом. Штавише, страдање за ослобођење и (само)жртвовање за слободу имају упоришне тачке у косовском миту. Косовска традиција се на тај начин препознаје као властита и као оно у име чега се делује; она се конструише као идеал, тачније – представља одређено духовно усмерење и начин мишљења.

О значају и симболици Косова за своју генерацију, на примеру *Видовданској храми* Ивана Мештровића, Тин Ујевић пише у тексту „Мештровићева изложба и југословенска интуиција“, објављеном две године након пева (1915):

Славећи витешку предају Косова, он је почео да руши злочиначке Хабсбурге. [...] Његов је пламен био у камену, али је ипак запалио младе духове. – Нејуначком времену упркос! [...] Успео је [...] да каже крваво слово поноса и отпора (Ујевић 1966: 263). [...] Осетило се јединство и схватила се аналогија: Хрвати су разумели да је српска повијест дио и њихове душе (Исто: 264).

Ујевић, према томе, у косовском предању као суштинске наглашава етички моменат и императив деловања: недопуштање срама и одбрану части упркос тежини ситуације. Срамота је, значи, изузетно важна за схватање Ујевићевог песничког активизма. Тек ослобођење омогућиће да Косово буде искупљено, јер је то чин који ће довести до очишћења националног имена од служничког обешчашћења. Из историје југословенских народа хрватски песник бира баш Косово зато што је оно симбол храбрости, страдања у име виших принципа и одбијања сужањства по цену пораза и нестанка читаве нације. Као такво, Косово се конструише у идеал активистичког обрасца поступања, идеал којем би сви који се налазе пред изазовима борбе требало да се враћају. Управо из тог разлога оно се препознаје и као властити принцип, као императив нужног деловања у борби за слободу, упркос могућностима и разуму.

Одмах потом у спев се уводи позив на оружану побуну: на паљење, обарање, разарање, харање... у циљу виђења „кресова спаса“, након чега следи тренутак општег буђења. Тај моменат конституише се као велики почетак, као зачетак побуне, активности и „дивног обећања“,

а песнички субјект, иако то нигде није експлицирано, као да се преображава: као да више није одвојен од масе народа него да с њом уједињен представља активну осветничку силу. У пројектованој слици ослобођених који славе прве проломе, прве покоље, прве жртве, као да је дошло до тог уједињења диспаратних гласова и позиција (песничког *ми* и масе). Реч је о конструисању будућег тренутка, којег народна маса још увек није свесна, као што није свесна ни доласка „неизбјегиве Утопије“. Занимљиво је да Ујевић Југославију одређује синтагмом у чијој је основи оксиморон, будући да је категорија неизбежности суштински супротна основном значењу појма утопије.

Уз то, код ослобођених се јавља и спознаја о неопходности „крваве грознице“ (појам којим се описује порив за деловањем, ослобођењем), која је извор и покретач свега и која је нада за будућност, премда је позив на (само)жртвовање. У поменутом есеју о Мештровићу Ујевић исписује: „Крв је сведочанство ослободилачке воље, печат будуће правце, кост нашег народног уједињења. Јест, крв свједочи“ (Ujević 1966: 274).

За контрастом Ујевић посеже и у претпоследњој строфи, и то како би дочарао слику недалеке будућности (оно што ће ускоро доћи), која се помаља иза блиске садашњости (оно што само што није). Контраст је заснован на преплитању аудитивних обележја посредством динамике / статичности (халабука / мир). Разрешење је у знаку мирних звонова непомућене песме, ведрих небеса и спокојног светла.

Последња строфа није само апологија него и апотеоза активизма, борбе, крви. Народ је преображен: од пренеражености долази се до одушевљења борбеном акцијом, која условљава један нов систем и једно ново устројство.

Вера у неопходност деловања, утицаја на друге људе и принцип вечног обнављања активистичког духа налази се у основи песме „Дјело вјере“, публиковане у форми тринаест квинти (први стих сваке строфе понавља се као последњи, образујући тако прстенасту структуру) исте, 1913. године. Премда се у стиховима износе одређени ставови које се везују за филозофију песимизма (одсуство Бога, непостојање живота након смрти, нестанак душе заједно са смрћу тела, пролазност као основни принцип функционисања света...), у њиховој основи је, заправо, одбацивање хришћанског концепта вере у бесмртност душе (појам бесмртности у хришћанству сагледава се као „сан слабића“). У песми се инсистира на активности и утицају речју и делом на друге људе. Управо је ово, према

његовом мишљењу, једино што човека може сачувати од пролазности, и због тога је неопходно то освестити:

Остат ће траг од сваког чина,
остат ће ехо сваке ријечи
у срцу брата, уху сина
да њега храбри или лијечи,
остат ће траг од сваког чина.

[...]

У другом ја ћу још да живим,
и када будем шака праха
и заборавом посут сивим
безимен костур и без даха,
у другом ја ћу још да живим.

[...]

Други су залог наше вјере,
други што послије нас ће доћи;
нека се смрт око нас вере,
убит нас посве неће моћи:
други су залог наше вјере.

Идеја о бесконачном животу и васкрснућу преображена је: вечан живот везује се за оностраност, за живљење кроз друге људе, кроз потомке, за вечно преношење активистичког духа. Концепт непрестане обнове подржан је и прстенастом композицијом сваке строфе. Могућност да се човек утемељи у баштину јесте упоришна тачка, животни смисао лирског субјекта и основни извор његовог спокоја.

Према томе, може се закључити да је у периоду када се Хрватска налазила под Аустроугарском монархијом активистичко начело било изузетно важно како за Ујевићево поимање концепта књижевности тако и за његов доживљај егзистенције. Целокупно стваралаштво (поезија, критика, есејистика, чланци) овог писца публиковано до 1914. године доминантно је активистичког карактера и упућује на присуство идеолошких поставки. С тим у вези уочавају се и поетичке промене настале као последица песникових измењених политичко-идеолошких ставова. Однос Хрватске и Аустроугарске неретко је представљен увођењем опозиција добро–зло, светло–тамно, слобода–ропство. Такође, Ујевић ће стихове користити и за критику и обрачун с политичким неистомишљеницима. Уз друштвено-ангажоване и родољубиве стихове, хрватски књижевник је

у периоду пре Великог рата написао и неколико песама у којима превладавају мотиви пролазности и вечности. Када је пак о песничким облицима реч, запажа се превласт форме сонета.

ЛИТЕРАТУРА

- Брешић 2015: Vinko Brešić. „Matošev nesudeni Kokot“. *Književna republika*, god. XIII, Zagreb, travanj-lipanj 2015, br. 4–6: 140–151.
- Врбанчић 2019: Lea Vrbančić. „Antun Gustav Matoš i Augustin Tin Ujević: polemika Rabbija i Discipulusa“. Master teza. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.
- Луетић 2012: Tihana Luetić. „Časopis Luč o dokolici i društvenom životu katoličke mladeži početkom XX stoljeća“. *Croatica Christiana periodica*, vol. 36, no. 69, 2012: 51–84.
- Николић 2010: Davor Nikolić. „Struktura i funkcija kletvi u usmenoj i pisanoj epici“. *Narodna umjetnost*, 47/2, 2010: 147–162.
- Самбуњак 2010: Slavomir Sambunjak. „Enigmatika u *Planinama Petra Zoranića*“. *Croatica et Slavica ladertina*, vol. 6, no. 6, 2010: 151–160.
- Ујевић 1965: Tin Ujević. *Pjesme III*. Sabrana djela, knj. 3. Zagreb: Znanje, 1965.
- Ујевић 1966: Tin Ujević. *Eseji, rasprave, članci II: O stranoj književnosti 2 dio, o književnosti i umjetnosti, o domaćim i stranim umjetnicima*. Sabrana djela, knj. 9. Zagreb: Znanje, 1966.
- Хергешић 2005: Ivo Hergešić. *Hrvatska moderna*. Zagreb: EX LIBRIS, 2005.
- Чолак 2020: Bojan Čolak. „Tin Ujević o pesnicima srpske moderne“. U: *Ja kao svoja slika: diskurzivnost i koncepti autorstva Tina Ujevića*. Ur. Marina Protrka Štimec, Aneta Ryznar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2020, 323–343.

Bojan Čolak

UJEVIĆ'S EARLY PHASE POETIC ACTIVISM

Summary

The paper deals with the analysis of Ujević's poetic work created until 1914, bearing his political and ideological beliefs at the time in mind. Ujević's poetry, published within the third volume of Collected Works (Zagreb, 1965), in the "Unlisted

in the Poet's Collections" section, proved to be the most interesting because it is mostly socially engaged verses. It turned out that in the period when Croatia was under the Austro-Hungarian monarchy, the activist principle was extremely important both for Ujević's understanding of the concept of literature and his experience of existence. His entire work (poetry, criticism, essays, articles) published until 1914 is predominantly activist in nature and indicates the presence of ideological settings. In connection with that, poetic changes can be noticed as a result of the poet's changed political and ideological attitudes. The relationship between Croatia and Austria-Hungary is often represented by the introduction of the oppositions good-evil, light-dark, freedom-slavery. Also, Ujević will use the verses for criticism and for confrontation with political dissidents. Along with socially engaged and patriotic verses, the Croatian writer wrote several poems in the period before World War I, in which the motives of transience and eternity prevail. When it comes to poetic forms, the predominance of sonnet forms can be noticed.

Keywords: socially engaged poetry, Croatia under Austro-Hungary, right-wingers, Croatian-Serbian unification